

De accountant als controleur anno 1895

Luc van Zutphen

Ook bij de start van het georganiseerde accountantsberoep in Nederland werd er al intensief gediscussieerd over de essenties van de accountantsfunctie en de eisen die aan de beroepsuitoefening dienen te worden gesteld.

Accountants, wat is hun functie in de maatschappij, welke grondslagen hanteren zij voor de uitoefening van hun beroep, hoe is hun beroeps-attitude?

Het is interessant - en soms vermakelijk - om na te gaan hoe deze vragen werden beantwoord zo rond 1900. Een tijd waarin het accountantsberoep in ons land wortel begon te schieten.

Uw columnist voor deze maand kon de neiging niet onderdrukken eens terug te bladeren in de vaderlandse geschiedenis der accountancy.

Aan het eind van de vorige eeuw werden diensten 'van adviseerenden of controleerenden aard' waar het bedrijfsleven behoefte aan had verleend door zogenaamde boekhoudbureaux.

Het oudste is het bureau 'Confidentia', opgericht in 1883 door de Heeren Davidson, Moret, Overeinder, Schallenberg en Van der Veen.

Uit een bericht in het Algemeen Handelsblad van 7 februari 1893 blijkt de oprichting van een 'Bureau van Verificatie, Arbitrage en Administratieve Controle' onder leiding van de Heeren Korthals Altes en Schut te Amsterdam, terwijl in datzelfde jaar ook de Heer Van Dien zich in Amsterdam vestigde en voor het eerst de titel accountant gebruikte.

De reden daarvoor heeft hij vele jaren later eens opgeschreven in een brief aan de destijds bekende Delftse hoogleraar Volmer. Het feit dat hij in veel opdrachten in aanraking kwam met Engelse accountants 'brachten mij op het denkbeeld niet alleen het werk van de accountant te

verrichten, maar ook den titel te voeren. Imitation is the sincerest form of flattery', zo schreef Van Dien.

Het aantal naamloze vennootschappen nam zo rond 1900 een enorme vlucht. In de periode 1838 - 1902 werd een groei geregistreerd van 1.279 naar 3.812 NV's. Maar de tien jaren daarna gaven een explosie te zien tot maar liefst 13.466 van dergelijke vennootschappen.

Deze snelle groei van NV's is volgens velen uit die dagen van overwegend belang geweest voor het ontstaan van de controlerende functie van de accountant.

Voor het accountantsberoep het vruchtbare gevolg van de splitsing tussen eigendom en beheer.

In die tijd vatte men controle meer op als 'nazien', waaronder dan begrepen werd het nagaan van de juiste aansluiting van de balans en de verlies- en winstrekening met de boekhouding en het verifiëren van enkele daarop voorkomende posten.

In 'De Accountant' van oktober 1895 komt een artikel voor met als titel 'Onze Werkring'. De schrijver ervan is niet met zekerheid bekend, maar Sternheim vermoedt dat de eerder genoemde Schallenberg de auteur is. Het artikel bevat een interessante typering van het controlebegrip in die tijd.

Prof. L.C. van Zutphen, registeraccountant, is hoogleraar Accountantscontrole aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Daarnaast is hij voorzitter van het Limperg Instituut en lid van de Orde van Organisatiekundigen en -Adviseurs.

Zo valt onder meer te lezen: 'De controle, voor zoover zij door den accountant kan worden uitgeoefend zal onder andere bestaan:

- in de beoordeling van den aanleg en de inrichting der administratie;
- in het regelmatige vergelijken der geboekte posten met de daarop betrekking hebbende bescheiden;
- onderzoek en beoordeling der balansen, en
- in het van tijd tot tijd (bij voorkeur niet op vaste tijdstippen) nazien en vergelijken der activa.'

Voor een meer diepgaande kennismaking met de controleopvattingen in die tijd kan men terecht bij Reiman en Nijst in hun boek 'De Accountant als Controleur'. Een boekwerk dat kennelijk gretig aftrek vond. De eerste druk verscheen in 1896 en een derde geheel herzien editie in 1914. Vermoedelijk is hun boek een vrije bewerking van E. Michaux' 'Traité sur les Verifications de Comptabilité', waarvan de oorspronkelijk versie dateert van 1883. Het boek van Michaux stond met een aantal vakwerken van andere buitenlandse auteurs als Dicksee, Pixley, Leautey & Guilbault, Schrott en Schär op de literatuurlijst van de examenkandidaten.

Zo eenvoudig hadden de accountancystudenten van toen het kennelijk ook niet!

Het boek van Reiman en Nijst is vanuit een sterke motivatie en promotiedrang voor het accountantsberoep geschreven.

Het boek behandelt in ruim 450 pagina's de Leer der Accountantscontrole naar de opvattingen van die tijd. Het is verbazingwekkend – ook nu nog – hoe veelomvattend, maar ook hoe praktisch zij de stof presenteren.

Controle bij naamloze vennootschappen, publiekrechtelijke instellingen, zogenaamde systematische controle en steekproefcontrole, de verificatie der balans, controle bij banken, levensverzekeringsmaatschappijen en cultuurnedernemingen, investigations, fraudeonderzoek, accountantsverklaring en accountantsrapport; ziedaar een boeket van vraagstukken waarmee ook onze voorgangers hebben geworsteld.

Het boek moet in die jaren van grote waarde zijn geweest voor studenten en praktiserende accountants.

Uiteraard worstelen de schrijvers met problemen die een jonge discipline nu eenmaal ontmoet bij de introductie van een nieuwe functie en dito diensten op de markt en in de maatschappij. Er was geen sprake van een geconsolideerde accountantsfunctie, geen wettelijke regeling van het accountantsberoep en geen wettelijke controleplicht. Alles voltrok zich in volstrekt vrije marktverhoudingen.

In een drietal hoofdstukken worden respectievelijk 'Het bestaansrecht der Accountancy', 'De werkkring van den Accountant' en 'Het optreden van den Accountant' besproken.

Bij het lezen daarvan kan men soms een glimlach niet onderdrukken, hoe ernstig de problemen destijds ook moeten zijn geweest. Enkele passages wil ik u lezer niet onthouden.

Zo spreken zij over de roeping van den accountant, die tegelijk ook het omrande motto vormt van het boek.

De letterlijke tekst luidt:

'Het is de roeping van den accountant, het zoeklicht der controle te werpen op de administraties van de meest uiteenlopende ondernemingen; het goede op te merken en het kwade aan te toonen, het kromme recht te maken en het duistere op te helderen. Hij is de kampioen der goede trouw en de vijand van het bedrog.'

Er bleken nogal eens bezwaren te bestaan tegen inschakeling van accountants of 'tegen het inroepen van de hulp eens accountants' zoals de schrijvers het noemen.

Sprekend over de terughoudendheid bij potentiële opdrachtgevers noemen zij 'de vrees zich daarbij een lastig en bemoeiziek en aanmatigend persoon op den hals te halen, dien men niet meer gemakkelijk kan kwijtraken. Onze Hollandsche natuur is nu eenmaal wat gereserveerd en het meededeelen van particuliere aangelegenheden aan anderen is ons daarom van huis uit een gruwel. Zelfs de groote openhartigheid, waartoe wij telken jare door de bescheiden vragen op de biljetten van vermogens- en bedrijfsbelasting verplicht worden, heeft ons over die terughoudendheid niet heengeholpen.'

Reiman en Nijst beschrijven ook uitvoerig hoe de accountant niet moet optreden en wel 'als iemand met schoolmeesterachtige manieren, die het air aanneemt van een rechter-commissaris,

van alles het naadje van de kous willende weten, daarbij zich ook bemoeiend met zaken, die hem absoluut niet aangaan, de beambten door zijne hooghartigheid tegen zich innemend, de chefs afmattend door eindeloos navragen en uithoren, - dan wordt er door dien eenen man meer kwaad gedaan, dan tien bekwame accountants kunnen goedmaken.

Want het ligt voor de hand, dat de client van wien wij spraken, gebelgd en gegriefd door de behandeling, die hij ondergaat, zich bij zijn vrienden en bij ieder die het voorts maar aanhoren wil, zal beklagen over die ellendige, nutteloze nieuwigheid, die men hem op den hals wil schuiven en die men met den uitheemschen naam van accountantscontrole betitelt.'

Het Nederlandsch Instituut van Accountants was in 1895 opgericht en georganiseerd naar Engels model. L.R. Dicksee, in die jaren hoogleraar in de accountancy aan de Universiteit van Birmingham was ook een man van krachtige en soms zelfs gepassioneerde uitspraken waarmee hij het accountantsberoep trachtte op te stuwen in de vaart der volken. Reiman en Nijst citeren hem uitvoerig met onder meer de volgende uitspraak:

'Accountancy is a profession calling for a width and variety of knowledge to which no man has yet set the limit; the foremost accountants are not ashamed to say that, like Epaminondas,¹ they learn something in addition every day; let us therefore, see no shame in following their example' 'Ziedaar het ideaal, waarnaar wij met

alle kracht en met allen ernst moeten streven!' voegen Reiman en Nijst eraan toe.

Terug naar 1995. Het is goed zo af en toe eens in de historische spiegel te kijken. Al was het maar om de ontwikkelingen te kennen, te objectiveren en te beoordelen en er lering uit te trekken. Er wordt zelden meer teruggedacht aan de pioniers van ons beroep. Maar zonder hun gedurfde initiatieven en geweldige inzet telde het NIVRA nu geen ruim 9.000 leden en speelde ons land niet die vooraanstaande rol in de internationale accountancy.

L I T E R A T U U R

Reiman, J.D. en J.J.M.H. Nijst, (1914), *De Accountant als Controleur*. Derde geheel herziene druk. Delwel, 's-Gravenhage.

Gedenkboek Nederlandsch Instituut van Accountants 1895-1935.

Vries, Johan de, (1985), *Geschiedenis der Accountancy in Nederland, Aanvang en Ontplooiing, 1895-1935*. Van Gorcum, Assen/Maastricht.

N O O T

1 Ter informatie: Epameinondas was een Griekse staatsman en generaal; in 362 v. Chr. gesneuveld bij Mantinea. Volgens overlevering leidde hij een voorbeeldig leven, dat het nageslacht zeer imponeerde.